

“De kanonskogels vlogen ons om de oren!”

Het bezoek van de Pools-Litouwse kroonprins Ladislas Vasa aan het Beleg van Breda in 1624

Prins Ladislas Sigismund Vasa geschilderd naar Peter Paul Rubens, 17e/18e eeuw. (Bron: Nationaal Museum in Warschau)

Paul Hulsenboom is classicus en promoveert momenteel aan de afdeling Nederlandse Taal en Cultuur van de Radboud Universiteit Nijmegen. Ook vertaalt hij Poolse literatuur naar het Nederlands.

Wie denkt aan Polen en Breda, denkt waarschijnlijk in eerste instantie aan 1944: het jaar waarin de Eerste Poolse Pansterdivisie onder leiding van Generaal Stanisław Maczek de stad bevrijdde van de Duitse bezetters. Als we echter dieper gaan graven, vinden we een nog veel oudere link, uit de zeventiende eeuw. In 1624 bracht de Pools-Litouwse kroonprins Ladislas Sigismund Vasa (in het Pools Władysław Zygmunt Waza) namelijk een bezoek aan het Beleg van Breda. Zulk hoog bezoek trok internationaal de aandacht, maar het waren vooral auteurs uit het Pools-Litouwse Gemenebest die de gebeurtenis als erg bijzonder beschouwden. Wat was de context van Ladislas' trip naar het Bredase slagveld? Hoe verliep zijn bezoek? En tot slot: hoe werd het na afloop herinnerd in het Pools-Litouwse Gemenebest?

Niet zomaar een bezoek

In 1624 en 1625 maakte Ladislas Vasa (1595-1648) een lange reis door Europa: vanuit Warschau via onder andere Wenen, Brussel en Bazel naar Rome, Napels, Florence en Venetië. De reis had meerdere doelen. Ten eerste diende hij als educatiereis, iets wat erg populair was onder de Pools-Litouwse adel. Daarnaast moest Ladislas diplomatieke gesprekken voeren, bijvoorbeeld over een mogelijke alliantie met de Spaanse Habsburgers. Het enorme Pools-Litouwse Gemenebest was destijds een absolute Europese grootmacht en de Spanjaarden waren geïnteresseerd in het boycotten van de handel tussen de Nederlanders en de Polen. Het was immers alom bekend dat de Opstand bestond bij de gratie van het graan en hout dat de Nederlanders importeerden uit Polen-Litouwen. Met name tussen Amsterdam en de Pools-Litouwse havenstad Danzig (Gdańsk) waren de handscontacten bijzonder sterk.

Een van de bestemmingen van de Pools-Litouwse troonopvolger was Brussel, waar Ladislas aankwam in september 1624. Vanuit Brussel werden de Zuidelijke Nederlanden geregeerd door de landvoogdes Isabella van Spanje, een tante van Ladis-

las. Om cultuur op te snuiven trok de kroonprins daarnaast langs andere Brabantse steden, zoals Leuven, Mechelen en Antwerpen, alwaar hij bijvoorbeeld het schildersatelier van Rubens bezocht. De streng katholieke Pools-Litouwse koning Sigismund (Zygmunt III Waza) had de reis van zijn zoon vooraf uitgestippeld en hem daarbij ten strengste verboden voet te zetten in de overwegend protestantse Verenigde Nederlanden. Een uitnodiging van Maurits van Oranje om naar het Noorden af te reizen moest Ladislas begin september daarom nog afslaan, maar niet veel later week hij toch af van zijn vaders instructies. In de laatste dagen van augustus was de Spaanse generaal Ambrogio Spinola namelijk begonnen met de belegering van de vestingstad Breda. Voor Ladislas was dit een uitgelezen kans om waardevolle militaire ervaring op te doen, die hij bij terugkomst in Polen-Litouwen zou kunnen gebruiken tegen bijvoorbeeld de Russen of de Turken.

Vanaf ongeveer het jaar 1600 werd het Spaans-Nederlandse strijdtoneel internationaal bekend als militaire leerschool. Door een combinatie van echte successen en propaganda won Maurits

Portret van Ambrogio Spinola, opperbevelhebber van de Spaanse troepen in de Zuidelijke Nederlanden. Geschilderd door Michiel Jansz. Van Mierevelt, 1609. (Collectie: Rijksmuseum)

langs de verdedigingswerken, waarbij Spinola als gids optrad. Dat bleek niet ongevaarlijk: terwijl de Spanjaarden de stad bombardeerden, antwoordden de inwoners van Breda met hun eigen artillerie. Zowel Stefan Pac als Jan Hagenau beschrijven de gevaarlijke situatie: "De kanonskogels vlogen ons om de oren!" schrijft Pac. "In de koninklijke stal schoot een kanonskogel het been van een staljongen eraf; ook werd daar mijn geliefde paard, dat het beste was van onze compagnie, achterop zijn dij geraakt, zodat ik hem daar achter moest laten om verzorgd te worden." Hagenau merkt op dat ook een ander paard geraakt werd en stierf. Bovendien werd het zelfs voor de kroonprins zelf levensgevaarlijk: "Een andere kanonskogel vloog met grote kracht rakelings langs de prins. We moesten dus oppassen," schrijft Hagenau.

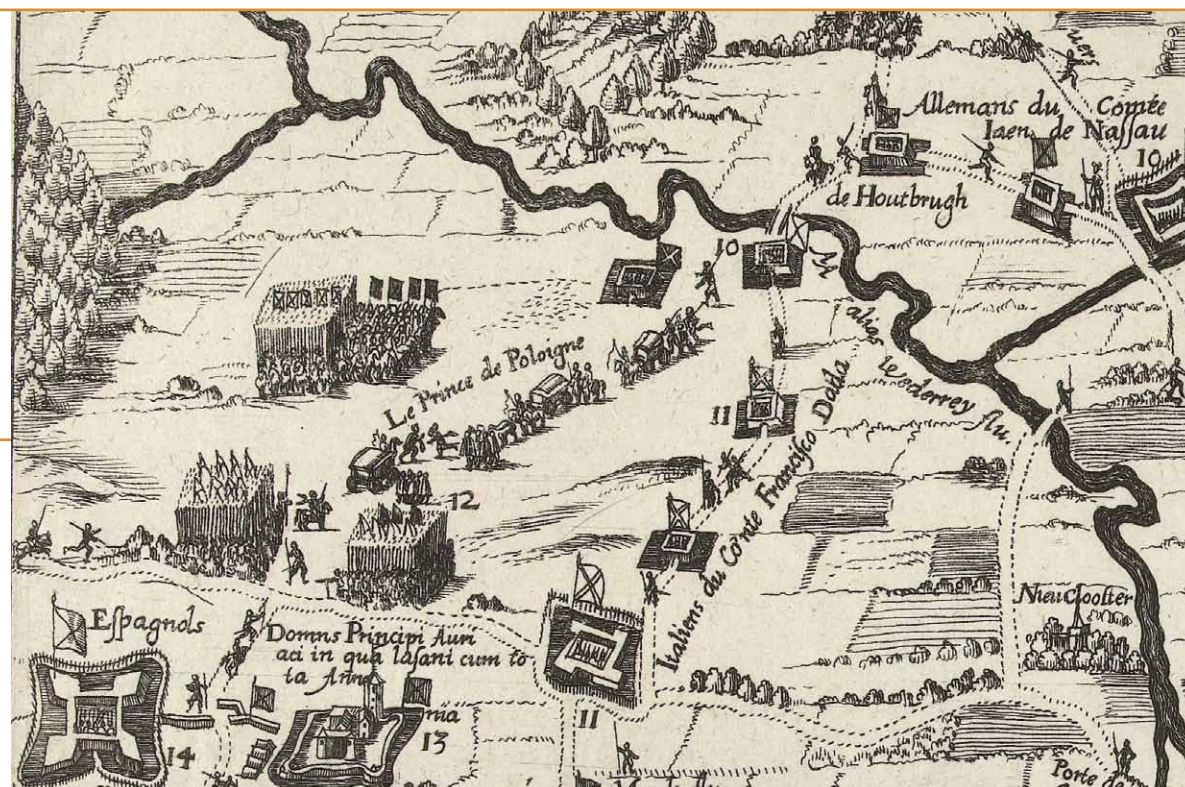
De volgende dag besloot men de groep op te splitsen, opdat deze niet zo'n opvallend doelwit zou vormen voor de Bredase kanonnen. Ladislav, Spinola en een klein aantal anderen gingen de ene kant op, de rest (inclusief Pac en Hagenau) de andere kant. Aan het einde van de dag was men langs alle grote kampementen gekomen: het hoofdkwartier van Spinola in Ginneken, het kwartier in Teteringen, onder leiding van Claude de Rye, Baron van Balançon, het kamp van Paolo Baglioni naast Terheijden, en het kamp van de Duitse graaf Ernst van Isenburg in Hage, de huidige wijk Princenhage. Pac was onder de indruk van de rust

en discipline van de troepen, maar vooral van het efficiënte en uitgebreide Spaanse bevoorradingsstelsel. Ook Hagenau maakte er een beschrijving van. Volgens hem waren er dertien broodovens, waarin dagelijks maar liefst zeventienduizend broden werden gebakken, en acht brouwerijen. Wat er ondertussen gebeurde met Ladislav en Spinola weten we met name uit een brief van de jonge edelman Adam Kazanowski, die meereed met de kroonprins. In oktober schreef hij vanuit Brussel een brief naar Warschau over wat er zoal bij Breda was voorgevallen. Volgens Kazanowski had Spinola het bevel over zijn gehele leger direct aangeboden aan de kroonprins. Daarna wilde de Spanjaard zijn gast vereren en richtte hij al zijn kanonnen op de kerktoren van Breda, volgens Kazanowski "om de meest prachtige toren van de stad te laten buigen voor Zijne Majesteit". Ladislav bracht hem echter op andere gedachten. "Het zou zonde zijn om zo'n schitterend sieraad te verliezen van de stad die u wilt innemen," zei hij, waarna Spinola de kerktoren spaarde.

Ook in de andere bronnen wordt de goede relatie tussen Ladislav en Spinola – en in het verlengde daarvan het militaire talent van de kroonprins – veelvuldig benadrukt. Zo beschrijft Stefan Pac dat de Spaanse generaal aandachtig luisterde naar de raadgevingen van zijn gast en vervolgens een fort vernoemde naar de Pools-Litouwse kroonprins (het zogenaamde *forte del principe di Polonia*, dat helaas op geen enkele kaart staat aangegeven). Toen het bericht kwam dat Maurits met zijn leger in aantocht was, zou Spinola "laat hem maar komen!" hebben geroepen, en aan Ladislav hebben gevraagd om het bevel te voeren over een gedeelte van het Spaanse leger.

Wat er op de derde dag gebeurde, is door tegenstrijdige beschrijvingen niet helemaal duidelijk. Volgens Pac ging een klein groepje kijken naar wat

Aankomst van de Poolse prins in het kamp van het Spaanse garnizoen. Uitsnede van een anonieme kaart. (Collectie: Rijksmuseum)

belegeringsschansen dicht bij de stad, vanwaar men met musketten de vijand kon beschieten, maar rustte Ladislas uit omdat hij last kreeg van een voetwond die hij eerder in Brussel had opgelopen. Hagenau schrijft echter juist dat de prins toen de Spaanse bevoorradings ging bestuderen. Hoe dan ook, de volgende dag keerde het gezelschap na een warm afscheid van Spinola weer terug naar Antwerpen. Een van de begeleidende soldaten werd daarbij overmeesterd door een stel Nederlanders, toen hij zich afzonderde van de stoet om zijn behoefte te doen. "Zo dapper zijn die Hollandse boeren," schrijft Pac daarover, wat eerder een sneer dan een gemeente loftuiting is.

Het beleg voorbij

Het bezoek van Ladislas werd nadien in verschillende bronnen besproken of aangehaald. Meteen in

1625 verschenen er bijvoorbeeld meerdere plattegronden van de belegering, zowel in de Zuidelijke als in de Noordelijke Nederlanden, waarop de inkomst van Ladislas staat afgebeeld. Ook werd er een Duitstalige versie van gedrukt. Bovendien schreef de Spaanse toneelschrijver Pedro Calderón de la Barca rond 1625 het stuk *El sitio de Bredá*, oftewel het *Beleg van Breda*, dat in 1636 in druk verscheen. Ook Ladislas speelt daarin een belangrijke rol, al treedt hij voornamelijk op om de Spanjaarden lof toe te zwaaien.

Wat opvalt aan de meeste andere geschreven bronnen, is dat ze de gebeurtenis extra luister geven, om het bezoek nóg specialer te maken. Om te beginnen is er de *Obsidio Bredana*, gedrukt in Antwerpen in 1626 en geschreven door de Zuid-Nederlandse Jezuïet Hermannus Hugo. Dit Latijnse werk, dat een uitgebreide beschrijving geeft van de hele

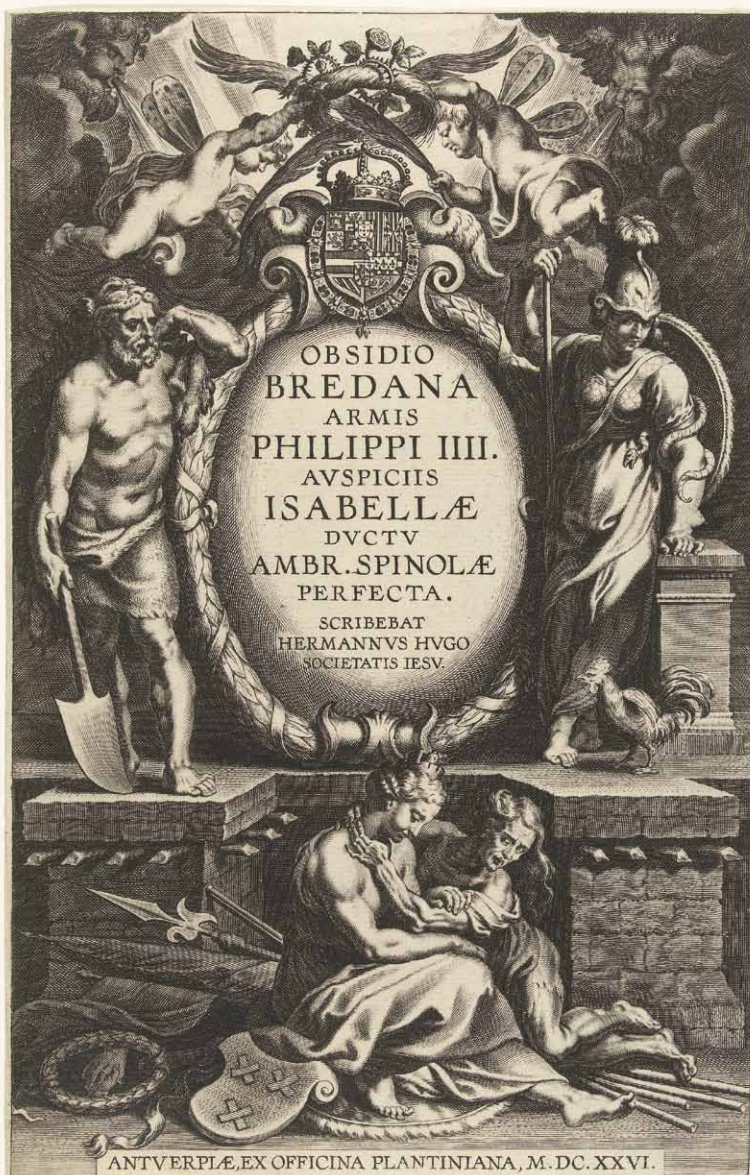
belegering en meerdere fraaie plattegronden bevat, viert als het ware de Spaanse overwinning. Hugo haalt een anekdote aan die geen van de andere auteurs tot dan toe besproken had, maar die wel erg tot de verbeelding spreekt. Volgens Hugo gebeurde er op de avond dat Ladislas bij de Spanjaarden aankwam namelijk iets heel bijzonders: een maansverduistering. Voor de jezuïtische Hugo was het duidelijk dat dit geen toeval was. De maansverduistering moest staan voor de overwinningen van Ladislas op de Turken, die immers een halve maan op hun vaandels droegen. We zouden kunnen vermoeden dat Hugo hier zijn fantasie de vrije loop heeft gelaten, maar niets is minder waar: in de avond van 26 september 1624, toen Ladislas in het Spaanse kamp arriveerde, vond er inderdaad een maansverduistering plaats! Misschien was het bewolkt boven Breda, waardoor de aanwezigen het niet konden zien, maar kon Hugo de maansverduistering elders wel gewoon waarnemen. Het werk van Hugo en het *Beleg van Breda* werden ook bekend in Polen-Litouwen. Zo schrijft de Pools-Litouwse Jezuïet Andrzej Kanon in een Latijns gedicht, gedrukt te Krakau in 1643, het volgende:

Wie heeft er niet gehoord van de oorlogstrompetten, / Gemengd met panfluiten, en van de gevechten, / Gemengd met de geleerde woorden van Hugo? / En van Breda, omringd door een enorme belegering?

De teksten van de Pools-Litouwse ooggetuigen en het werk van Hugo vonden hun weg naar een reeks andere schrijvers, die hun eigen draai gaven aan het verhaal. Gebruikmakend van en voortbordurend op de eerdere teksten, bevestigden zij de reputatie van Ladislas als gerespecteerd veldheer. Bovendien werd hierdoor het beeld van de Nederlanden als militaire leerschool extra kracht

bijgezet en kreeg het *Beleg van Breda* een bijna legendarische status. Uit de weerslag die de reis van de prins kreeg in andere bronnen, kunnen we opmaken dat met name de Latijnse teksten van Hagenau en Hugo van invloed zijn geweest.

De eerste die het thema van Ladislas' reis oppakte, was de hofhistoricus Eberhard Wassenberg, die oorspronkelijk uit Kleef kwam. In het voorwoord van zijn in 1641 te Danzig gedrukte Latijnse biografie van Ladislas, die inmiddels koning was, schrijft hij gebruik te hebben gemaakt van een kopie van Hagenau's tekst, maar ook dat hij had gesproken met een ooggetuige, "vooral wat betreft het *Beleg van Breda*". Het moment waarop Ladislas arriveerde in het Spaanse legerkamp krijgt bij Wassenberg haast epische proporties: de grond trilde en de bevolking van Breda vroeg zich verschrikt af wat voor Marsfiguur de Spanjaarden bij kwam staan. Ook schetst de historicus Ladislas af als een bijzonder moedige held: weliswaar werd hij bijna geraakt door een kanonskogel, maar toch bleef de prins onverschrokken staan. Bovendien moet hij gebruik hebben gemaakt van Hugo's werk, want de anekdote over de maansverduistering komt eveneens voorbij. Een andere historicus, de Pool Stanisław Kobierzycki, publiceerde in 1655 een wat kortere en meer bescheiden versie van het verhaal, maar hij verwijst de geïnteresseerde lezer wel expliciet naar een andere bron: Hermannus Hugo's welbekende *Obsidio Bredana*. Het *Beleg van Breda* speelde op een gegeven moment zelfs een rol in een satirisch genootschap van Pools-Litouwse edellieden, de zogenaamde Babinse Republiek. In een Pools handschrift uit 1647 staat beschreven hoe een bisschop genaamd Piotr Mieszkowski, die mee was geweest op de reis van Ladislas, het volgende verhaal vertelde aan de leden van het genootschap: toen Ladislas in de Spaanse legerkampen was, kreeg Spinola een

De titelprent van de *Obsidio Bredana*. Het boek waarin de belegering van Breda wordt gevierd. De prent is een allegorische verbeelding: op de voorgrond bijvoorbeeld probeert de Honger de stadsmaagd van Breda te wurgen. (Collectie: Rijksmuseum)

tip over bedelaars. Die zouden namelijk nieuws uit Breda overbrengen aan Maurits. De Spaanse generaal liet daarop alle bedelaars oppakken en ondervragen, maar hij werd niets wijzer. Totdat een van hen iets te diep in het glaasje keek en verkapte dat hij brieven uit Breda aan Maurits verstopte in zijn baard. Onder het mom van 'baarden zitten vol gevaren' werd sommige leden van de Babinse Republiek tijdens een vrolijk drinkgelag vervolgens ongemerkt de baard afschoren. De onfortuinlijke bedelaar uit Breda werd overigens door Spinola op de brandstapel gegooit.

Twee lofdichten

De climax van de 'Ladislav-in-Breda-traditie' vinden we in een tweetal Poolse lofdichten van Samuel Twardowski, een van de belangrijkste dichters uit de Poolse barok. Het eerste gedicht, gedrukt in 1646 ter ere van een Pools-Litouwse edelman die meevocht in het leger van Spinola, schenkt ook aandacht aan Ladislav: volgens Twardowski viel Breda uiteindelijk door de vele kanonschoten waarmee de kroonprins door de Spanjaarden werd verwelkomd, hetgeen zou betekenen dat Ladislav indirect verantwoordelijk was voor de Spaanse overwinning!

Een soortgelijke gedachtegang is te vinden in het tweede lofdicht, gedrukt in 1649. Het is ditmaal gewijd aan Ladislav zelf, nadat deze het jaar daarvoor was komen te overlijden. Het is overduidelijk dat de auteur gebruik heeft gemaakt van het verslag van Hagenau, want vrijwel alle details komen overeen. Net als bij Wassenberg is de passage bovendien episch te noemen, onder meer vanwege een keur aan verwijzingen naar de klassieke literatuur, gecombineerd met fraai, verheven taalgebruik (de bij uitstek poëtische maansverduistering ontbreekt echter). Dit keer krijgt Ladislav overigens een nog grotere rol toebedeeld bij de Spaanse over-

winning: een compliment van de kroonprins aan het adres van Spinola zou de Spanjaard met zo veel trots hebben vervuld, dat hij de stad uiteindelijk stormenderhand zou hebben ingenomen. Dat dit aantoonbaar onjuist is (al was het maar omdat Breda zich pas in juni 1625 overgaf), laat zien hoe een proces van mythevorming en literaire verfraaiing een gebeurtenis, in dit geval het bezoek van de Pools-Litouwse kroonprins aan het Beleg van Breda, extra cachet kan geven en zodoende het belang ervan kan uitvergroten.

Tot besluit

Ladislav was niet de eerste, noch de laatste Pools-Litouwse edelman die een bezoek bracht aan de Nederlandse slagvelden, maar hij was zondermeer de bekendste. Zijn bezoek kreeg zelfs internationaal de aandacht.

Met name in Polen-Litouwen werd nog lang na 1624 volop op het bezoek gereflecteerd. Uiteindelijk kreeg het zelfs epische proporties, bijvoorbeeld door de belangrijke rol die Ladislav tijdens de belegering zou hebben gespeeld. Dit zorgde ervoor dat het Beleg van Breda beroemd werd onder de Pools-Litouwse adel. Vanaf dat moment was de toekomstige koning onlosmakelijk verbonden met de stad, waar hij niet alleen had bijgeleerd, maar ook aan de wereld had laten zien wat hij in huis had.

Het lijkt bovendien geen twijfel dat zijn trip naar Breda nog meer van zijn landgenoten inspireerde om oorlogservaring op te doen in de strijd die woedde tussen Spanje en de Republiek. Het is bijvoorbeeld bekend dat hij een Pools-Litouwse edelman adviseerde om naar de militaire school van Breda te gaan, nadat de stad in 1637 weer door de Staatse legers was heroverd. Ook Ladislav zelf kon zijn opgedane kennis goed gebruiken: de versterkingen die de Polen in 1633 bouwden tijdens

het Beleg van Smoleńsk, waarbij de Russen werden verslagen, waren gemodelleerd op het voorbeeld van Breda. Met een beetje fantasie kunnen we ons daarom best voorstellen, dat Ladislav trots zou zijn als hij wist dat uitgerekend zijn landgenoten Breda in 1944 bevrijd hebben. ■

Bronnen

Zie, voor verdere informatie over:

- H. Hugo, *Het beleg van Breda (1624-1625). Eerste Nederlandse vertaling van Obsidio Bredana door W. A. Boekelman* (Baarn 2015).
- Kanon, *Lyricorum libri IV (...)* (Krakau 1643).
- S. Kobierzycki, *Historia Vladislai Poloniae Et Sueciae Principis (...)* (Danzig 1655).
- S. Kot, 'Polen in Breda in de 17e eeuw', in: *Jaarboek de Oranjeboom* 7 (1954) 91-114.
- Kraushar, *Dzieje Krzysztofa z Arciszewa Arciszewskiego, admirała i wodza Holendrów w Brazylii, starszego nad armatą koronną za Władysława IV i Jana Kazimierza, 1592-1656* (Oświęcim 2017).
- Przyboś (red.), *Podróż królewicza Władysława Wazy do krajów Europy Zachodniej w latach 1624-1625* (Krakau 1977).
- J. Rooze en C. Eimermann, *De Belegering van Breda door Spinola 1624-1625* (Alphen aan den Rijn 2005).
- S. Twardowski (R. Krzywy red.), *Książę Wiśniowiecki Janusz* (Warschau 2014).
- S. Twardowski (R. Krzywy red.), *Władysław IV, król polski i szwedzki* (Warschau 2012).
- W. Tygielski e.a., *De prinselijke pelgrimstocht. De "Grand Tour" van Prins Ladislav van Polen 1624-1625* (Gent 1997).
- E. Wassenberg, *Gestorum gloriosissimi ac invictissimi Vladislai IV (...)* (Danzig 1641).